

Recenze

J. Mareš:

PEDAGOGICKÁ PSYCHOLOGIE

Praha, Portál 2013, 702 s.

Česká psychologie a pedagogika dostává v této rozsáhlé monografii dílo, které obě vědy již dlouho postrádaly. Vždyť od vydání poslední monografie o této mezioborové disciplíně u nás uběhlo již více než půlstoletí (*Úvod do pedagogické psychologie* V. Příhody vyšel v r. 1956). Samozřejmě objevovaly se publikace k dílčím oblastem pedagogické psychologie, ale nikoliv v systematickém a komplexním uchopení, jak to prezentuje Marešova kniha.

Charakterizovat a hodnotit tak obsáhlé dílo ve stručné recenzi je obtížné. Naznačím nejprve obsah knihy a pak se pokusím o alespoň základní hodnocení. Kniha je obsahově konstruována tak, jak to odpovídá současnému pojetí této široce rozklenuté disciplíny ve světě: Autor definuje pedagogickou psychologii jako „relativně samostatný psychologický obor“, který „zkoumá psychologické aspekty vzdělávání a výchovy (edukace) lidí různého věku, nejen děti a mládež“. V úvodních dvou kapitolách charakterizuje pedagogickou psychologii z hlediska vývoje a proměn oboru, objasňuje její poslání, zvláště pokud jde o proměny osobnosti. Dále vysvětluje, co pro pedagogickou psychologii představuje její kontext, tj. kulturní, etnická a sociální heterogenost edukační reality.

Pro uchopení disciplíny je relevantní to, která klíčová témata volí Mareš jako obsah hlavních kapitol monografie. Jsou to *Učení a vyučování; Požadavky na žáka; Obsahová stránka učení a vyučování; Hlavní aktéři (učitel, žáci, školní třída); Škola*. Již z názvů kapitol je patrné, že Mareš koncentruje své pojetí pedagogické psychologie k tématům spjatým především se školní edukací dětí a mládeže. Nejdůkladněji se zabývá problematikou učení, která v monografii zaujímá téměř 30 % rozsahu. To je samozřejmě opodstatněné, vždyť česká psychologie nemá nyní k dispozici ucelenou teorii učení vyskytujícího se v pedagogických situacích (o monografiích k teorii učení, jaké kdysi produkoval J. Linhart, dnes není potuchy). Proto Mareš důkladně objasňuje různé druhy učení (smysluplné, senzomotorické, pamětní učení, učení z textu, učení z obrazových materiálů, elektronické učení aj.). Zabývá se také styly učení, autoregulací učení a motivací.

Další klíčovou oblastí je pro Mareše obsahová náplň učení a vyučování. Opět v rozsáhlé ploše detailně objasňuje psychologické problémy kurikula, učiva a jeho výběru, uspořádání a konstruování aj. Zde jsou velmi užitečné Marešovy explanace učebních úloh, jejich parametrů a využívání, a také objasnění toho, jak se vyvíjí dětské pojetí světa a žákovo pojetí učiva.

V kapitole o aktérech edukačních procesů se Mareš zabývá velmi podrobně dvěma rozhodujícími subjekty: učiteli a žáky. Detailně objasňuje různé specifčnosti spojené s vykonáváním učitelské profese, jako je učitelova profesní zdatnost (efficacy, resp. self-efficacy), učitelovo pojetí výuky, postoje k žákům, zvládnutí zátěže, syndrom vyhoření. Pokud jde o žáky, výklad se zaměřuje zejména na to, jaké problémy vyvstávají v případě žáků selhávajících, neprospívajících, relativně neúspěšných a relativně úspěšných aj. Kromě těchto individuálních aktérů je zvláštní pozornost věnována školní třídě jako malé sociální skupině, a to zejména psychosociálnímu klimatu ve třídách. Mareš je u nás průkopníkem zkoumání tohoto klimatu a v monografii zužitkovává své i zahraniční poznatky z měření klimatu třídy vznikajícího z komunikace a vztahů mezi žáky a učiteli.

Poslední kapitola, poměrně stručná, je věnována škole, fenoménum kultury školy a psychosociálního klimatu školy. Jsou popsány způsoby intervence, které mohou přispívat k pozitivním změnám obou těchto fenoménů.

Celkově hodnotím Marešovu monografii jako mimořádně zdařilou vědeckou monografii, která má několik vynikajících vlastností:

Je systematická a reprezentuje pedagogickou psychologii jako komplex témat a explanací, které dnes dominují v dané oblasti. Pro Mareše je příznačná fundovaná obeznamenost se zahraničními teoriemi a výzkumy takových autorů jako jsou A. Bandura, D. C. Berliner, M. Bokertsová, J. Brophy, J. B. Fraser, G. Salomon a velká řada dalších. Zároveň ale v monografii využívá i mnohé současné české i slovenské zdroje a vědomě se hlásí k starším pracím (dnes poněkud zapomínaným) psychologů Václava Kuliče, Dany Tollingerové či Jana Čápa.

Mareš zahraniční teorie a výzkumy dobře zná, ostatně některé práce z angličtiny přeložil či adaptoval pro české odborníky (např. dotazníky pro měření klimatu tříd aj.). Pozoruhodné je, že v knize v souvislosti s objasňováním kultur-

niho a etnického kontextu autor rozšířil známou koncepcí G.Hofstedeho o rozdílech národních kultur. Mareš přidává k pěti diferencujícím dimenzím této koncepce ještě šestou dimenzi vy- stihující rozdíly mezi příslušníky národů k na- vazování či odmítání osobních kontaktů, což je relevantní i pro pedagogickou psychologii.

Za užitečné lze považovat také to, že Mareš na různých místech monografie uvádí pochybnosti o některých dnes mohutně propagovaných a prosazovaných koncepcích či nástrojích, jež jsou zaváděny v zahraničí a u nás jako prostředky optimalizace edukačních procesů. To je nejzřetelnější v případě elektronického učení (e-learning), resp. využívání ICT ve vzdělávání vůbec. Mareš zde konfrontuje přednosti počítačových systémů s úskalími, s nimiž se v praxi setkávají. Podobně je tomu v případě tzv. pojmového mapování, jež se z výzkumného nástroje stalo hojně propagovaným didaktickým prostředkem usnadňujícím porozumění složitě- mu učivu žáky a studenty. Zároveň ale má určité nevýhody, zejména není univerzálně použitelná a jeho využívání ve školní výuce se nemá přehánět.

Jinou pozitivní vlastností monografie je to, že Mareš důsledně realizuje vztah pedagogic- ko-psychologické teorie k edukační praxi, a to s oporou o výzkumné nálezy. Je to výborný pří- klad „evidence-based psychology“, takže kniha není naplněna abstraktní teorií, nýbrž je syste- maticky zakládána na jevech a problémech edu- kační reality a jejich výzkumech. Kromě toho autor podává nejen výklad teorii a diagnostiku, ale na mnoha místech zároveň i náměty na in- tervenci, na poučené zásahy. Z těchto důvodů bude kniha jistě zajímavá nejen pro odborníky v psychologii a pedagogice, ale i pro studenty, učitele a jiné praktiky.

K dobré přístupnosti tohoto vědeckého díla pro čtenáře přispívá i styl autorova výkladu. Text je psán jasným, neakademickým stylem, vyu- žívajícím četné konkrétní příklady, schémata, přehledně tabulky. Záslužná je Marešova práce s četnými anglickými termíny (zvláště se speci- fickými termíny amerických autorů), jejichž vý- znamy jsou vždy objasněny, a pokud neexistují české ekvivalenty, jsou navrženy. Jsou to např. termíny v souvislosti s taxonomií pozitivních stránek člověka (s. 314-318) a další.

Vynikajícím způsobem je zpracován detailní věcný rejstřík, který orientuje čtenáře v obsahu knihy. Naproti tomu nepovažuji za účelné to, že v knize chybí souhrnná bibliografie, takže lite- ratura je uváděna vždy zvlášť za každou kapi- tolou. To jednak znesnadňuje vyhledávání prací jednotlivých autorů, jednak zbytečně zvětšuje rozsah již tak obširné knihy.

K obsahu této vynikající práce nemohu z po- zice recenzenta konstatovat nic kritického – je to

výborný příklad toho, jak konstruovat vědeckou monografii a zároveň i vysokoškolskou učeb- nici pro jiné obory psychologie a pedagogiky. Vzhledem k značnému rozvinutí dané disciplí- ny nemohl autor pochopitelně vtěsnat do jedné knihy některá další relevantní témata z pedago- gické psychologie. Proto je hodlá začlenit do připravovaného pokračování knihy.

Na závěr snad jen jednu, nikoli ovšem pod- statnou záležitost: Kam vlastně patří pedagogic- ká psychologie? Mareš hned na začátku knihy konstatuje, že existuje dvojí pojetí: Buď je řaze- na mezi psychologické vědy (v USA a většině evropských států – a podle autora i v České re- publice a na Slovensku) nebo mezi pedagogické vědy (v Německu a ve skandinávských státech). V případě českého a slovenského zařazení bych se s autorem neztotožnil. Myslím, že u nás existuje historické i současné pojetí pedagogické psychologie jako oboru vsutku mezioborové- ho, propojujícího zároveň psychologickou i pe- dagogickou problematiku, její teorie a výzku- my, jak to ostatně dokládají i Marešovy práce včetně recenzované monografie.

J. Průcha

M. Svoboda, (Ed.), P. Humpolíček,
V. Šnorek:

PSYCHODIAGNOSTIKA DOSPĚLÝCH

Praha, Portál 2013, 488 s.

Dostává se nám do rukou staronová publikace, učebnice, ze které se budoucí psychologové učit již dlouhou řadu let. Ale i ti již zkušeně se k ní rádi vracejí a doplňují si vědomosti. Tentokrát je tu však kromě obvyklých doplňků další no- vum: původní autor, Mojmir Svoboda, se stal editorem a ke spolupráci přizval dva mladší kolegy, konkrétně Pavla Humpolíčka a Vác- lava Snorka. První z nich rozšířil a podle nej- novějších poznatků upravil kapitoly o neuro- psychologických metodách, testech inteligence a dotaznících. A že je téměř denně co doplňovat vnímáme všichni, kdo se psychodiagnostikou tak či onak zabýváme. Např. zmiňovaná oblast neuropsychologického testování kráčí vpřed doslova milovými kroky i pod tlakem potřeby praxe a rychle se rozvíjející spolupráce psycho- logie s oblastí neurověd. Kolega Václav Šnorek je náš přední odborník v Rorschachově metodě a byl editorem přizván, aby tomu věnovanou kapitolu rozšířil o nejnovější poznatky. A těch je věru značné množství, jak čtenář brzy zjistí. Od klasické doby Hermanna Rorschacha a jeho následovníků, např. Ewalda Bohma, kteří také výrazně poznamenali používání tohoto testu u nás, doslova zatřásl rorschachovským svě- tem systém Exnerův. Tolik oblíbená projektivní